

Veilig, gezond en kansrijk opgroeien. Ondanks armoede

Als Tom van Yperen praat over opgroeien in armoede, zijn geld en schulden maar een deel van zijn verhaal. Mee kunnen doen in de maatschappij waarin je leeft is minstens zo belangrijk, stelt hij. Voor kinderen én hun ouders. Prof. dr. Tom van Yperen is orthopedagoog, werkt bij het Nederlands Jeugdinstituut en is ook bijzonder hoogleraar 'Monitoring en innovatie zorg voor jeugd' bij de Rijksuniversiteit Groningen, afdeling Orthopedagogiek.

Een op de acht á negen kinderen in ons land groeit op in armoede, zo laat het CBS zien. Van armoede spreken we als een gezin minder budget heeft dan nodig is voor basale zaken als voedsel, kleding, wonen, verzekeringen en persoonlijke verzorging. Geld voor bijvoorbeeld vakantie, sport of culturele activiteiten – belangrijk voor participatie en een gezonde ontwikkeling – is er dan niet.

Negatieve effecten

"We weten dat armoede een negatieve uitwerking op de ontwikkeling van kinderen kan hebben", zegt Tom van Yperen, expert kwaliteit jeugdinstelsel bij het Nederlands Jeugdinstituut. "Een recent overzicht gemaakt door mijn collega Hilde Kalthoff¹ laat zien dat er een grotere kans is op een slechte gezondheid, onveilige hechting, een slechte concentratie op school met weer een groter risico op leerachterstanden en voortijdig schoolverlaten, minder welbevinden, sociale uitsluiting en een hoger risico op kindermishandeling en delinquentie."

Als een gezin in armoede leeft, spelen volgens hem vaak ook andere zaken mee. Behalve een laag inkomen en/of schulden kan er sprake zijn van echtscheiding en psychische problematiek bij de ouders, of wonen in een buurt waarin drugsgebruik en kleine criminaliteit veel aan de orde zijn. Ook zien we dat de ouders moeite kunnen hebben met de opvoeding van hun kinderen.

Kritisch op motto jeugdhulp

"Een veelgehoord motto in de jeugdhulp aan gezinnen waarin zowel armoede als opvoedproblemen spelen, is nu dat het zaak is om eerst aan de praktische zaken te werken en dat daarmee voor de ouders ruimte ontstaat voor het werken aan de opvoeding. Bij het NJi plaatsen we hier kritische kanttekeningen bij. Want mogelijk onthouden we kinderen daarmee belangrijke ondersteuning in hun ontwikkeling."

Hoe zit dat? Tom van Yperen: "We weten uit de onderzoeksliteratuur dat het ontwikkelingspad van kinderen bezaaid is met risicofactoren. Een moeilijk temperament en gebrekkige competenties van het kind bijvoorbeeld, maar ook problematiek van de ouders, een moeilijk verlopende echtscheiding en een slechte communicatiestijl. Daarnaast zijn armoede, het leven in een achterstandsbuurt, slecht contact tussen ouders en school en een verkeerde vriendenkring bekende risicofactoren. En bij een opeenstapeling van risicofactoren, neemt de kans op een ongunstig verloop van het ontwikkelingspad exponentieel toe."

Bij schulden, een laag inkomen en andere zorgen over geld kan het gebeuren dat ouders minder tijd en energie over hebben voor de opvoeding. "Kàn", benadrukt Van Yperen. "Het is niet per definitie zo dat kinderen in arme gezinnen slecht worden opgevoed. Een kind kan zich bij de aanwezigheid van veel risicofactoren nog altijd goed

Tom van Yperen

ontwikkelen, bijvoorbeeld omdat de ouders hun kinderen met veel liefde omgeven. We moeten ons dan ook bewust zijn van het feit dat het denken in termen van risicofactoren stigmatiserend kan werken, alsof je als bijstandsmoeder *dus* een risico bent voor je kinderen. Dat wil je als moeder niet meemaken.”

Beschermende factoren

Wat daarbij komt, is dat we bij de inschatting van het ontwikkelingsverloop van kinderen vaak veel te weinig aandacht geven aan een andere groep factoren, namelijk die bescherming geven. “Je geliefd weten en ergens bij horen zijn van die beschermende factoren die kinderen helpen om veilig, gezond en kansrijk op te groeien. Zo’n positieve invloed kan behalve van de ouders ook van bijvoorbeeld een familielid, een docent, of een extern maatje komen. Nog een beschermende factor is een goede dag- en vrijetijdsbesteding. Behalve naar school gaan is dat het beoefenen van een sport, muzikles of een andere creatieve activiteit.”

Behoeften van ouders of kinderen?

Terug naar dat motto van eerst aandacht voor praktische zaken, zodat er dan ruimte ontstaat om aan de opvoeding te werken. Waar komt dat vandaan?

“Vaak wordt gerefereerd aan behoeftehiërarchie volgens de theorie van de Amerikaanse psycholoog Abraham Maslow. Het idee daarbij is dat de ouders zo in beslag worden genomen door basisbehoeften als eten en een woonplek, dat zij in hun hoofd niet de ruimte hebben om aan ‘hogere’ zaken te werken. Maar de vraag is of dat niet erg geredeneerd is vanuit de volwassenen. Voor kinderen is het cruciaal dat ze een intieme band ervaren met een volwassene, want dat draagt bij aan hun fundamentele behoefte aan emotionele veiligheid en ontwikkeling.”

“Maar ook meer algemeen kan Maslow’s theorie niet goed uit de voeten met het fenomeen van opvoeding van kinderen, want hoe verklaart het dat ouders zichzelf soms voor hun kinderen wegcijferen? Als we weten dat zaken als erbij horen en liefde ervaren voor kinderen een belangrijke bescherming bieden, is het dan niet zaak daar hoe dan ook veel aandacht aan te besteden? Eerst de aandacht voor praktische dingen en dan de ‘hogere’ zaken stelt de aandacht voor cruciale factoren in de ontwikkeling van kinderen onterecht uit.”

Liefde en erbij horen gaan boven alles

Eind mei vond de lezing *Opgroeien en sociaal-economische ongelijkheid* plaats in het Academieggebouw in Utrecht. Gonneke Stevens van de Universiteit Utrecht ging in op het HBSC-onderzoek. Suzanne van Eijk, wijkteamleider in Rotterdam-Zuid, vertelde dat 32% van de meldingen bij het wijkteam in april 2019 ging over financiële problemen en dat die veel stress opleveren. Het wijkteam zet fors in op verminderen van die stress.

Tom van Yperen deelde zijn inzichten en stelde dat er véél beschermende factoren zijn waardoor een kind, al groeit het op in armoede, zich toch prima kan ontwikkelen. Hij raadde de aanwezige professionals dan ook aan om bij hulp aan arme gezinnen op die beschermende factoren te focussen. Liefde van ouders of een andere volwassene en ergens bij horen gaan boven alles! Dan helpt het als je steunmaatregelen biedt aan zowel ouders als kinderen. Want ouders die steun krijgen bij de opvoeding hebben minder stress, en daar knappen kinderen ook van op.

“Maar er moet wél brood op de plank zijn”, zei een van de aanwezigen. “Logisch dat je daar ook aan werkt”, reageerde Van Yperen. “Maar als er tegelijkertijd bijvoorbeeld kindermishandeling speelt, moet je daar meteen op handelen. En zo geldt het ook voor minder extreme situaties. Al met al is het niet gemakkelijk om in iedere verschillende situatie direct te weten wat werkt. Deze discussie vandaag draagt ertoe bij dat de verschillende hulpverleners beter gaan samenwerken, en meer gebruik maken van elkaars expertise.”

- De lezingencyclus *Opvoeden en opgroeien tussen wetenschap en praktijk* is een initiatief van het NJi, Universiteit Utrecht, Trimbos-instituut, Kenniscentrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie, Landelijk Kenniscentrum LVB, NCJ en de NVO.

Niet volgtijdelijk

Wat betekent dit voor de aanpak bij het opgroeien en opvoeden van kinderen in armoede?

“Volgens ons betekent dit dat hulp en ondersteuning aan gezinnen die kampen met armoede altijd uit twee hoofdcomponenten moet bestaan. De eerste bestaat uit steunmaatregelen voor de volwassenen, zoals vergroting van vaardigheden, een netwerk om aan werk te komen en het verbeteren van de inkomenspositie. De tweede hoofdcomponent bestaat uit steunmaatregelen gericht op de kinderen, zoals een basispakket wat volgens de SER bij alle gemeenten beschikbaar moet zijn om – waar dat gewenst is –

- compensaties te bieden aan de kinderen, zoals een abonnement voor deelname aan sport, verenigingen, cultuur en cursussen.”

“Eronder valt ook opvoedsteun voor ouders die vinden dat ze dat goed kunnen gebruiken, bijvoorbeeld om hun sores te verlichten, hun opvoedstress als gevolg van gebrekkige opvoedvaardigheden te verminderen alsook hun sociale netwerk daarvoor te vergroten. Van belang hierbij is om de twee hoofdcomponenten niet volgtijdelijk in te zetten maar parallel aan elkaar, zodat je kinderen zo goed mogelijke bescherming biedt om zich gezond, veilig en kansrijk te ontwikkelen.”

Wat moet de stand van zaken in 2024 zijn?

Tom van Yperen: “Daar mag je wat mij betreft ambitieus in zijn. Over vijf jaar gaan alle betrokkenen ervan uit dat twee hoofdcomponenten van cruciaal belang zijn bij het bestrijden van armoede: ten eerste het verbeteren van de inkomenssituatie, ten tweede het bevorderen van een gunstig ontwikkelingspad van de kinderen. En daarbij inzetten op de voor kinderen beschermende factoren. Werken mét gezinnen is voortaan de standaard.”

tekst: *Wilmie Geurtjens*

foto: *Sjaak Ramakers*

¹ *Opgroeien en opvoeden in armoede*, Kalthoff, H. 2018.
<https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Opgroeien-en-opvoeden-in-armoede.pdf>

Kamerbrief

Het kabinet onderschrijft het belang van de aanpak van kinderarmoede. Staatssecretaris Tamara van Ark van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vertelt in haar Kamerbrief van april over de vier ambities die het Rijk samen met de VNG voor ogen heeft.

https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2019Z06427&did=2019D13344

Alliantie Kinderarmoede Nederland

Kinderen die opgroeien in armoede lopen hogere gezondheidsrisico's en worden belemmerd in hun (talent)ontwikkeling. De Alliantie Kinderarmoede Nederland, gestart in april 2019, wil armoede onder kinderen in Nederland uitbannen en stelt daarbij stevige doelstellingen: in 2030 zijn kinderen niet meer de dupe van armoede en zijn er geen nieuwe gezinnen meer die in armoede vervallen. Organisaties uit alle hoeken van de samenleving worden bij elkaar gebracht om samen nieuwe, creatieve en slimme oplossingen te bedenken voor de aanpak van kinderarmoede. Een mooie belofte die de NVO van harte onderschrijft als partner van deze Alliantie.

www.alliantiekinderarmoede.nl

Blijvende aandacht nodig voor kinderen in armoede

Kinderombudsvrouw Margrite Kalverboer roept bewindspersonen, Kamerleden en gemeenten op om meer werk te maken van integraal kindgericht armoedebeleid dat het leven van kinderen op alle vlakken verbetert en voor ondersteuning van het hele gezin. Er zijn goede stappen gezet, maar tegelijkertijd ontbreekt het bij veel gemeenten nog aan integraal beleid. Er zijn zelfs nog steeds gemeenten die geen kindvoorzieningen, geen specifiek beleid hebben voor kinderen in armoede en niet goed in beeld hebben welke kinderen ondersteuning nodig hebben. Kinderen horen betrokken te worden bij het ontwikkelen van kindgericht armoedebeleid en kindvoorzieningen. Om te kunnen meten of de ontwikkelkansen van kinderen in armoede daadwerkelijk zijn verbeterd, wil de Kinderombudsvrouw een brede reductiedoelstelling waarin niet alleen inkomensnormen maar ook de kwaliteit van de leefomgeving van kinderen is opgenomen.

- *Notitie kindgericht armoedebeleid*: <https://www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/NotitiekindgerichtarmoedebeleidtbvAOarmoedeenschuldenbeleid14feb2019.pdf>

- *Rapport Alle kinderen kansrijk*: <https://www.dekinderombudsman.nl/ul/cms/fck-uploaded/2017.12.05RapportAllekinderenkansrijk.pdf>
NotitiekindgerichtarmoedebeleidtbvAOarmoedeenschuldenbeleid14feb2019.pdf